

УДК 316.454.4.

СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ В КОНТЕКСТІ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ*Панькова О.В.*

Досліджено теоретичні засади новітньої антикризової доктрини соціальної згуртованості, її вимір у контексті становлення соціальної орієнтації економіки України, оцінено умови її реалізації. Обґрунтовано доцільність застосування цієї доктрини для визначення оптимальної моделі розвитку України в глобалізованому світі

Ключові слова: соціальна згуртованість, соціальна орієнтація економіки, бідність, права людини, ефективні національні моделі розвитку.

Тривалість і глибина соціально-економічної кризи, що охопила Україну, вимагає вирішення не лише поточних, а й стратегічних проблем. Результатом болісного і тривалого перехідного періоду має стати становлення та розвиток ефективної соціально орієнтованої економіки, здатної забезпечити високий життєвий рівень населення. Однак для забезпечення ефективної переорієнтації економічної системи, необхідно запроваджувати новітні доктрини, концепції і стратегії, що спрямовані на посилення консолідуючих механізмів заради досягнення спільної мети – прогресивні трансформації суспільства в цілому, її економічної сфери на засадах розвитку людського потенціалу, соціально-орієнтованої економіки. Однією з популярних доктрин, що прийнята Радою Європи, до складу якої входить Україна, є доктрина соціальної згуртованості, яка орієнтована на утвердження та реалізацію сталого розвитку, на конструктивний вихід світового співтовариства зі світової фінансово-економічної та духовної кризи. Вона відповідає сучасним тенденціям інформаційного суспільства і має визначальною цінність людини, якість її життя, орієнтовану на об'єднання як країн заради реалізації цієї мети, так і на консолідацію дій основних соціальних акторів та інститутів кожної країни навколо загальної національної ідеї.

Проблемам формування та функціонування соціально орієнтованої ринкової економіки присвячені роботи видатних німецьких вчених Ф.Бема, В.Ойкена, А.МюллераАрмака, Т.Гесса, Ш.Граділа, Р.Кенінга, Р.Клапхана, Х.Ламберта. Широке відображення проблема соціальної орієнтації економіки знайшла у працях відомих українських вчених В.Базилевича, В.Гейця, А.Чухна, О.Палія, Ю.Пахомова, С.Мочерного, О.Новікової, Л.Шамілевої, С.Гріневської, В.Волинського, А.Деркача, В.Скуратівського, Г.Стебля, В.Удовиченка та інших. Доктрина соціальної згуртованості є однією з новітніх стратегічних доктрин, прийнятих країнами-членами Ради Європи з метою конструктивного виходу зі світової фінансової кризи. Проте позиції певних міждержавних документів (прийнятих з 90-х рр.. минулого століття) містили позиції, які певною мірою стосувалися соціальної інтеграції та консолідації щодо посиленню сталого, людського, соціального розвитку. На сьогодні тривають бурні дискусії щодо можливості побудови в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки європейського типу. Проте концептуальні засади доктрини соціальної згуртованості безпосередньо зорієнтовані на становлення та розвиток економіки, яка сприяє забезпеченню потреб населення, розвитку людського та соціального капіталу.

Мета статті – розкрити засади доктрини соціальної згуртованості у контексті соціальної орієнтації економіки країни.

Понятійний апарат щодо визначення терміну «соціальна згуртованість» включає кілька змістовних компонентів. Основний з них – суспільне благополуччя, гармонійні та стабільні відносини як невід'ємна частина соціально-економічного прогресу і мирного співіснування. Конкретизованими виступають наступні визначення: по-перше, соціальна згуртованість - це стан суспільства, в якому його члени діють відповідально, конструктивний соціальний діалог є повсякденною нормою взаємодії на всіх рівнях управління, соціальні інститути суспільства й процедури управління сприяють активній громадській позиції громадян країни, особливо слабо захищених верств населення. По-друге, соціальна згуртованість - одне з конкурентних переваг соціуму, яке формує запас міцності,

стійкості економічної системи, і сприяє більш повному використанню й розвитку накопиченого людського й соціального капіталу, становленню соціальної орієнтації економіки. По-друге, основою соціальної згуртованості є здатність суспільства забезпечувати добробут абсолютної більшості громадян, гармонічні й стабільні суспільні, соціально-трудові відносини; зниження до мінімуму нерівності у доходах, рівня соціальної відчуженості і бідності. По-третє, висока довіра громадян до інститутів влади й інститутів громадянського суспільства (діалог держава- суспільство, влада- народ) [1]

Основними цілями соціальної згуртованості виступають підвищення громадянської та соціальної відповідальності, усіх членів суспільства, головних суб'єктів взаємодії різних рівнів управління (особливо місцевого й регіонального) в основних сферах життя суспільства, надання гарантій по досягненню відповідного рівня соціальної захищеності населення; сприяння в сфері зайнятості, професійної підготовки та захисту прав трудящих; забезпечення ефективного захисту найбільше соціально вразливих груп населення; сприяння рівним можливостям; боротьба із соціальним відчуженням і дискримінацією; зміцнення європейського співробітництва в питаннях міграції

На ментальному рівні доктрина соц. згуртованості направлена на формування нової свідомості і створення в суспільстві атмосфери солідарності ради досягнення загальних цілей і завдань на благо всього суспільства. Головними моральними цінностями доктрини є солідарність, справедливність, взаємопідтримка, взаємовідповідальність, цінності гідної праці, рівноправ'я, гарантії захищеності, безпека і гідність людини, висока якість її життя, що безпосередньо формує ціннісні орієнтири соціальної держави.

Таким чином, реалізація цілей та цінностей доктрини соціальної згуртованості сприятимуть становленню та розвитку соціальної орієнтації економіки України. Методологічні дослідження засад функціонування соціально орієнтованої економіки В.А.Скуратівського й О.М.Палія мають змістовний зв'язок з положеннями доктрини соціальної згуртованості, які розглядають моделі функціонування держав загального добробуту. Так, вони розглядають державу загального добробуту у США, шведську модель соціалдемократичної держави добробуту, яка на їх думку є найбільш прийнятною для України. Основними принципами, цілями та критеріями розвитку держави з соціально-орієнтованою економікою є 1) однакова цінність, рівноправність усіх громадян країни; 2) функціонування ефективного виробництва для забезпечення та підвищення добробуту кожного окремого громадянина; 3) кожен громадянин країни має рівні шанси оплати праці, забезпечення повної зайнятості і соціальних гарантій щодо рівня та якості життя, створення й захист громадянського суспільства, підтримання класового миру тощо.

Система показників стану соціальної згуртованості, що прийнята Радою Європи: нерівність доходів (децильний коефіцієнт), рівень відносної і абсолютної бідності, якісні і кількісні оцінки благополуччя громадян (статистика + соціологія), оцінка потреб і чекань, внутрішніх і зовнішніх можливостей їх реалізації на місцевому рівні, в регіонах, в країні, довіра громадян до органів влади, до політичної системи, до економічних і соціальних реформ, ступінь ущемлення прав і свобод громадян (дискримінація)

Аналіз статистичних та соціологічних, міжнародних та всеукраїнських досліджень дозволяє оцінити умови становлення та реалізації доктрини соціальної згуртованості. Так, в світі за доступними статистичними даними, найбагатші 20% земель споживають 76,6% всіх товарів і послуг глобальної економіки, а 20% найбідніших земель — 1,5% світового багатства [2]. В Україні трансформаційні задачі переходу до нової моделі розвитку на засадах соціальної згуртованості та соціально-орієнтованої економіки ще складніші - спостерігається посилення соціальної поляризації - в 2000 р. децильний коефіцієнт за оцінкам міжнародних експертів мав співвідношення 1:26, то у 2008 р. — уже 1:43. Показник співвідношення 1:8 є гранично припустимим для соціального миру та стабільності в країні. За масштабами бідності Україна входить в трійку найбідніших країн Європи (Молдова, Албанія і Україна). Якщо взяти умовний стратифікаційний розподіл, то структура володіння багатством в Україні виглядає наступним чином: 5% — найбагатших і багатих людей володіють 65% багатства, 60% — бідних і найбідніших людей володіють 5% багатства, середній клас (30% населення) володіє 30% багатства [2], що свідчить про відсутність передумов для ста-

новлення соціально-орієнтованої економіки та порушення принципів соціальної справедливості.

За наступним показником вимірювання соціальної згуртованості *рівень абсолютної бідності* в тій чи іншій країні постійно обчислюється Світовим банком¹. Якщо використовувати дані Світового банку, який дуже повільно та узагальнено аналізує інформацію і найбільш свіжа його оцінка по Україні належить до 2005 року, то у нас 7,9% населення живуть на межі абсолютної бідності. Згідно з даними СБ, з 2001 року, коли в Україні до абсолютно бідних належали 31,7% населення, цей показник знизився до 2005 року на 24%. Такі темпи скорочення є найвищими в Європі – так вважає український соціолог В.Паніотто. З урахуванням падіння доходів українців в 2009 році майже на 11% виявилось, що 13% населення витрачають майже весь свій бюджет (від 75% до 100%) на продукти харчування. Кризовий рік збільшив кількість бідних українців лише на 4%. На думку В.Паніотто ситуація почала змінюватися на краще на фоні майже ідентичних показників відносної бідності² 2008 та 2009 рр. Незважаючи на те, що в передкризові роки в Україні відзначалося зростання доходів, показник відносної бідності не лише не зменшувався, але навіть зростав», - підкреслив соціолог. При цьому він переконаний, що це швидше говорить про рівень соціальної нерівності в країні, ніж про рівень бідності населення. «Якщо в 2000 році кількість людей, які потрапляли під оцінку відносно бідних, складала 26,4%, то в 2006 році їх було 28,1% при тому що кількість абсолютно бідних українців зменшувалася дуже високими темпами до 2008 року. Соціологи виокремлюють також показник *суб'єктивної бідності*³, який використовується для того, щоб з'ясувати оцінку рівня своїх доходів та задоволення потреб самою людиною. Е. Лібанова вважає цю методику неефективною, адже показник суб'єктивної бідності дуже залежить від мас-медіа і політиків. Люди схильні як перебільшувати, так і применшувати свої проблеми. І у першому, і в другому випадку ситуація піддається дуже серйозному зовнішньому впливу з боку мас-медіа. Тож, кількість бідних в Україні становить: 8% - абсолютно бідних, 13% - виходячи з мінімально допустимої якості харчування, 28% - відносно бідних (чи 75% за суб'єктивними оцінками респондентів).

За результатами експертних досліджень, проведених Фондом «Демократичні ініціативи» експерти дуже низько оцінюють ситуацію із дотриманням прав людей в Україні: середня експертна оцінка за 2009 рік – 2.20 бали (за 5-бальною шкалою). Вкрай недостатнім, на думку експертів, є загалом дотримання у суспільстві законів, що стосуються захисту прав і свобод – середня експертна оцінка 1.90 бали за 5-бальною шкалою. Найгірше, на думку експертів, в Україні склалася ситуація із дотриманням економічних та культурних прав (середня експерта оцінка – 1.77 за 5-бальною шкалою) та з дотриманням особистих прав (на життя, на захист від катувань, від безпідставного арешту, право на рівність перед законом тощо) – 1.77 бали. Низько оцінюють експерти й стан захисту прав особливо уразливих соціальних груп (інвалідів, психічно хворих, наркозалежних та таких, що мають ВІД/СНІД, хворих на туберкульоз, позбавлених волі тощо) – 2.0 бали. Дещо краще, на думку експертів, виглядає ситуація із дотриманням у суспільстві політичних прав і свобод (свобода мирних зібрань і свобода асоціацій, право на участь в управлінні, право обирати і бути обраним), середня експертна оцінка – 2.80 бали. Експерти зазначають, що у першій половині року стан дотримання політичних прав був кращим, проте ситуація змінилася на гірше у зв'язку із виборчою кампанією [3].

Гальмує розвиток соціальної держави в Україні надзвичайно високий рівень інфляції. Її середній рівень за 2000-2009 роки складає 13,3%, за прогнозами МВФ у 2010 р. цей показник дорівнює не менше 10%, що стає значною перешкодою формування соціально-орієнтованої економіки.

¹ СБ визначає деякий фізіологічний мінімум, необхідний для життя людини, а потім під цей мінімум розраховується споживчий кошик, який складається з продуктів, типових для країни, в якій проходить дослідження. Після цього вираховується вартість споживчого кошика, до якої плюсується той мінімум, який необхідно витратити на непродуктові товари.

² Відносна бідність вимірюється шляхом зіставлення середнього доходу на одного українця і кількості людей, дохід яких складає менше половини цієї цифри. В результаті визначається кількість відносно бідних громадян.

³ показник суб'єктивної бідності дуже важливий, оскільки безпосередньо корелюється з кількістю щасливих і нещасливих українців. Таким чином, досягнення «щастя» залежить від того, чи збігаються очікування індивідуума з тими матеріальними благами, які він реально має

Принципи соціальної справедливості не можуть бути досягнуті в умовах масових порушень прав людини і основних її свобод. Об'єктивні умови життєдіяльності людини в країні свідчать про відсутність соціальної згуртованості і як наслідок - грубе порушення як базових прав громадян, так і норм соціальної справедливості, на фоні погіршення ставлення влади до громадян та їх проблем в період кризи - так вважають 74,4% опитаних, байдужого ставлення влади до громадян (56,6% опитаних), корупцію у вищих ешелонах влади (47,8%), нездатність влади забезпечити виконання законів – 38,0%, відсутність дієвих механізмів впливу простих громадян на прийняття рішень влади – 30,5%. Вкрай незначними є сподівання громадян на такі усталені у демократичних країнах механізми, як участь у діяльності громадських організацій (8 %), звернення до ЗМІ (8 %) та судові позови до органів влади (7 %)⁴. Саме дефіцит суспільної довіри не дає змоги хоча б частково вивести з тіньового обігу (як мінімум 40% ВВП, або 400 млрд. грн.) та із готівкових заощаджень населення (від 30 до 60 млрд. дол.) величезні обсяги додаткових внутрішніх ресурсів, яких сьогодні так потребує економіка загалом. Тому ключовим викликом є розв'язання проблеми нормального виконання державою своїх ключових функцій, що позитивно вплине в умовах кризи на адаптаційні можливості як української держави, так її базових економічних інститутів, полегшуючи процеси адаптації населення до несприятливих умов середовища. Функціонування та розвиток інститутів правозахисту населення, дотримання прав людини в Україні, готовність активно захищати свої соціально-економічні та трудові права є однією з ознак адаптованості населення, інститутів правозахисту до системних змін у контексті дотримання принципів соціальної справедливості. Для гідного виходу України зі стану системної кризи та забезпечення національної безпеки необхідно розробити загальну національну антикризову стратегію виходу країни та її регіонів з кризи на основі створення системної антикризової ідеології, відповідної практики її розповсюдження і утвердження. Вкрай необхідні консолідовані зусилля правлячої еліти для створення національної стратегії ефективного виходу з кризи, орієнтовану на захист прав і свобод людини та забезпечення соціальної справедливості, на оновлення моделі розвитку українського суспільства, на підвищення конкурентоспроможності країни. Головні інвестиції держави мають спрямовуватися насамперед на високотехнологічні, наукоємні галузі промисловості, на розвиток малого та середнього бізнесу, на розвиток людини, на створення рівних можливостей для кожної людини, реалізації її творчого і професійного потенціалу, забезпечення рівності всіх перед законом та рівності у пошуку свого місця в умовах ринку як базису реалізації соціальної справедливості. Необхідно проявити максимальну гнучкість свідомості, щоб віднайти шлях для конструктивного самозбереження і підвищення своєї особистої конкурентоспроможності з метою адаптації до вимог економіки майбутнього.

В цьому контексті адекватною і прийнятною є запропонована харківським ученим Г.В.Задорожним стратегія розвитку України на початку XXI століття «SOS» (Сім'я, Освіта, Соціальне партнерство - СОС), яка реально могла б об'єднати українську націю на засадах консолідації заради забезпечення її добробуту і якості життя кожного, хто проживає в Україні, забезпечити гідний рівень якості життя населення, дотримання прав і свобод громадян [4, С.5]. Україні необхідні власні органічні інституційні моделі (розраховані на залучення внутрішніх «осьових» ресурсів духовності і соціальності). Одночасно слабо розвинені і об'єднуючі суспільство сили – правлячі еліти, які повинні узяти на себе відповідальність за розробку і реалізацію стратегії національного розвитку в глобалізованому світі.

⁴ Оцінка громадянами суспільно-політичних результатів внесення змін до Конституції України, напрямків подальшого реформування системи органів державної влади в Україні <http://www.niss.gov.ua/monitor/november08/8.htm>

ВИСНОВКИ

Таким чином, соціальна згуртованість як одна з ключових доктрин, що спрямована на ефективне подолання кризових явищ у межах країн-членів РЄ, у тому числі і України, в нашому суспільстві поки що не спрацьовує, що значно гальмує становлення та розвиток соціально-орієнтованої економіки України та її регіонів. Виявлена ситуація за основними показниками вимірювання реалізації цілей соціальної згуртованості свідчить про значну потребу забезпечення високої якості життя населення, дотримання прав та свобод людини з метою збереження та розвитку людського та соціального капіталу країни та її регіонів. Вітчизняна модель ринку повинна поєднувати умови для розвитку конкурентної економіки та елементи досить жорсткого економічного регулювання ринку, сильну державну політику в соціальній сфері, недоторканність і всебічну підтримку приватної власності, прав та свобод громадян. Це має бути така модель, яка передбачала б побудову соціально-орієнтованого ринкового господарства на фундаменті постсоціалістичної економіки на засадах соціальної згуртованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Материалы Конференции по социальной сплоченности. Москва, 26-27 февраля 2009 г. // Труд за рубежом. – 2009. - №1. – С.3-41.
2. Черняк В. Посткризова економіка: як побудувати капіталізм «із людським обличчям» / В Черняк. / ДЕНЬ - №52., - четвер, - 25 березня 2010: [електронний ресурс] - Режим доступу // <http://www.day.kiev.ua/294186/>
3. Права людини в Україні: хронічні хвороби і нові виклики – 2010 // Фонд «Демократичні ініціативи» / : [електронний ресурс] - Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/press/hihi9houj>
4. Задорожный Г.В. Трансперсональная психология, духовный мир человека и социальная экономика как новая парадигма экономической науки / Г.В. Задорожный – Харьков: ХНУ им. В.Н. Раразина, 2009. – 39 с.
5. Laiten Berger V. Soziale Marktschaft und sozialistische Errungenschaften. / V. Berger, F Enders. – Melle: Knoth, 1990. – P. 9.